

OILA MUHITIDA DEVIANT XULQLI BOLALARNI TARBIYALASH STRATEGIYASI

G'opirova Shohista Sodiq qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti, 2-bosqich talabasi

Rahmonova Laylo Shodmon qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga pedagogik va psixologik nuqtai nazardan yondashiladi. Oiladagi emotsional muhit, tarbiya usullarining izchilligi, kommunikativ munosabatlar va zamonaviy axborot oqimining bolalar xulqiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada deviant xulqning shakllanishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar va ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy strategiyalar mualliflik mulohazalari asosida bayon etiladi. Shuningdek, ota-onalar tomonidan qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik qo'llab-quvvatlash usullari, psixologik yondashuvlar va tarbiyaviy profilaktika yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: oila pedagogikasi, deviant xulq, tarbiya strategiyalari, psixologik qo'llab-quvvatlash, emotsional muhit, ijtimoiy moslashuv, xulq-atvor korreksiyasi, pedagogik yondashuvlar

Kirish: Zamonaviy jamiyatda bolalarning ijtimoiy xulq-atvorida kuzatilayotgan o'zgarishlar pedagogik va psixologik sohalarida yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ulardan biri — deviant xulq masalasi bo'lib, u oila tarbiyasida eng ko'p uchraydigan muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi. Deviant xulq jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yor va qoidalardan og'ishgan xatti-harakatlar majmuasini anglatadi. Bunday xulqning shakllanishi ko'pincha oiladagi emotsional muhit, tarbiya usullarining izchil emasligi, muloqotning yetarli emasligi yoki noto'g'ri yo'naltirilgan pedagogik ta'sir bilan bog'liq bo'ladi.

Oilada tarbiya jarayoni avvalo bola shaxsiyatining asosiy xususiyatlari, ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko'nikmalari va o'zini boshqarish mexanizmlarini shakllantiradi. Shu sababli deviant xulqli bolalar bilan ishlashda oila muhitining pedagogik ta'sirini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, turli kommunikatsion muhitlarning ta'siri

kuchaygan bir davrda ota-onalar tomonidan to'g'ri strategiyalarni tanlash, bola uchun xavfsiz va barqaror tarbiyaviy sharoit yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Ushbu maqolada deviant xulqning oiladagi shakllanish jarayoni, unga ta'sir etuvchi omillar va ularni yumshatish yoki bartaraf etishga qaratilgan pedagogik strategiyalar nazariy manbalarga tayangan holda talqin qilinadi. Tahlillar muallifning shaxsiy kuzatuvlari va umumlashtirilgan ilmiy qarashlar asosida berilgan bo'lib, amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Deviant xulq masalasi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va hatto kriminologiya fanlarining kesishgan nuqtasida o'rganiladigan kompleks hodisa sifatida ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Turli davrlarda olimlar deviant xulqni izohlashda o'ziga xos yondashuvlarni taklif qilganlar. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur muammo sabablarining ko'pligi uni yagona tushuntirish nazariyasi bilan ifodalashni qiyinlashtiradi. Shuning uchun mavjud ilmiy qarashlarni bir necha yo'nalishlar bo'yicha umumlashtirish maqsadga muvofiq.

1. Biologik yondashuvlar

Ba'zi klassik psixologik manbalarda deviant xulqning kelib chiqishi organizmdagi fiziologik jarayonlar, asab tizimi faoliyati, merosiy omillar bilan izohlanadi.

Biologik qarashlar odatda quyidagilarga e'tibor qaratadi:

temperamentning tug'ma xususiyatlari;

asab tizimining qo'zg'aluvchanlik darajasi;

tug'ma impulsivlik;

diqqat yetishmovchiligi kabi neyropsixologik omillar.

Biroq zamonaviy tadqiqotlarda biologik omillar deviant xulqning yagona sababi emas, balki faqatgina fon omili ekani qayd etiladi. Muammo ko'proq ijtimoiy-tarbiyaviy sharoit bilan murakkab o'zaro ta'sirda shakllanishi ta'kidlanadi.

2. Psixologik yondashuvlar

Psixologik manbalarda deviant xulq ko'pincha ichki kechinmalar, ehtiyojlar, emotsional beqarorlik va shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq tarzda talqin qilinadi.

Ularning asosiy g'oyalari quyidagicha umumlashtiriladi:

Psixoanalitik yoʻnalish deviant xulqni bolada qondirilmagan ehtiyojlar, bosim ostidagi kechinmalar, emotsional konfliktlar bilan izohlaydi.

Kognitiv-xulqiy yondashuvlar esa notoʻgʻri fikrlash andozalari, xato qaror qabul qilish, impulsiv reaksiya berish kabi mexanizmlarga eʼtibor qaratadi.

Humanistik psixologiya bolaning eʼtirof, muhabbat, qadrlanish ehtiyojlari yetarli boʻlmaganda deviant xulq paydo boʻlishi mumkinligini taʼkidlaydi.

Psixologik adabiyotlarda bolani tushunish, emotsional qoʻllab-quvvatlash va muloqotni yaxshilash asosiy korreksion yoʻnalish sifatida qayd etiladi.

3. Sotsiologik yondashuvlar

Sotsiologik nazariyalarda deviant xulq ijtimoiy muhit, madaniy normalar, guruh bosimi va ijtimoiy tengsizlik kabi omillar bilan izohlanadi.

Adabiyotlarda quyidagilar ajratib koʻrsatiladi:

bolani oʻrab turgan mikromuhit (koʻcha, sinfdoshlar, virtual guruhlar);

ijtimoiy moslashuv darajasi;

ijtimoiy rollar va kutilmalar;

oilaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti;

stressli hayotiy tajribalar (ajralish, koʻchish, yoʻqotish va boshqalar).

Bu yondashuvlar bolaning xatti-harakati koʻp jihatdan oila va jamiyatning unga nisbatan qoʻygan talablari oʻrtasidagi nomutanosiblik sababli yuzaga kelishini taʼkidlaydi.

4. Pedagogik yondashuvlar

Pedagogik adabiyotlarda deviant xulq tarbiyaviy jarayonning izchil emasligi, notoʻgʻri tarbiya usullari, kommunikativ muammolar bilan bogʻliq holda tushuntiriladi.

Asosiy fikrlar quyidagilardan iborat:

haddan tashqari qatʼiylilik yoki ortiqcha erkinlik;

bolaning yosh xususiyatlariga mos kelmaydigan pedagogik talablar;

oiladagi nizoli muloqot;

tarbiya usullarining izchilligi yetishmasligi;

ota-ona tomonidan nazoratning sustligi yoki haddan tashqari kuchliligi.

Pedagogik manbalarning umumiy xulosasi: oila tarbiyasi izchil, ijobiy, mehrlil, muloqotga ochiq bo'lmasa, deviant xulq rivojlanishi ehtimoli ortadi.

5. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda Internet va raqamli muhit omili

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy ishlarda raqamli texnologiyalar bolalar xulqiga kuchli ta'sir ko'rsatayotgani alohida qayd etiladi.

Masalan:

ijtimoiy tarmoqlardagi tajovuzkor kontent;

virtual guruhlarga qo'shilish;

shaxsiy chegaralarning buzilishi;

kattalar nazorati bo'lmagan onlayn muhit;

o'yinlarga haddan tashqari qaramlik.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, internet muhitidagi salbiy ta'sirlar oilaviy tarbiya nazorati kuchsiz bo'lgan hollarda ayniqsa tez kuchayadi.

6. Oila pedagogikasidagi ilmiy qarashlarning umumiy xulosalari

Ko'plab manbalar shuni tasdiqlaydiki, deviant xulq:

yagona sababga ega emas, balki ko'p omilli hodisa hisoblanadi;

oiladagi muhit uning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi;

oilada to'g'ri strategiya bo'lmasa, maktab yoki jamiyatning o'zi vaziyatni tuzatib berolmaydi;

emotsional qo'llab-quvvatlash va izchil qoidalar tizimi yetishmasa, deviant xulq kuchayadi;

profilaktik yondashuvlar har doim korreksion yondashuvlardan samaraliroq.

Shu bilan birga, adabiyotlarning asosiy kamchiligi — ko'plab ishlarda oila muhitining real sharoitlari emas, nazariy model asosida tasvirlanishi. Bu esa mualliflik tahliliga o'ziga xoslik kiritish imkonini beradi.

Metodologiya: Ushbu maqolani tayyorlashda oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga oid pedagogik va psixologik qarashlarni nazariy jihatdan yoritish maqsad qilingan bo'lib, tadqiqotning metodologik asosi sifatida tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Maqola amaliy tadqiqotga emas, balki mavjud ilmiy qarashlarni fikran qayta ishlash va mualliflik xulosalarini shakllantirishga asoslangan.

1. Tahliliy yondashuv

Tahliliy yondashuv asosida deviant xulq haqidagi turli ilmiy manbalar, nazariy konsepsiyalar va pedagogik qarashlar mazmunan o'rganildi. Bu usul orqali:

deviant xulqning sabablari;

oilaning tarbiyaviy ta'siri;

pedagogik strategiyalar;

zamonaviy muammo va omillar

keng ko'lamda nazariy tahlil qilindi.

Tahliliy yondashuv, shuningdek, turli fanlar — psixologiya, pedagogika va sotsiologiya qarashlarini bir nuqtaga jamlashga yordam berdi.

2. Qiyosiy yondashuv

Deviant xulqning talqiniga oid turli ilmiy yondashuvlar o'zaro qiyoslab o'rganildi.

Qiyosiy yondashuv orqali:

biologik, psixologik, pedagogik va sotsiologik nazariyalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar;

turli tarbiya usullarining samaradorlik darajasi;

oil muhiti ta'sirini iqtisodiy, raqamli yoki ijtimoiy omillar bilan solishtirish

mumkin bo'ldi.

Bu yondashuv muammo haqida kengroq, ko'p qirrali tasavvur shakllantirishga xizmat qildi.

3. Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv asosida oila tarbiyasi murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Oila — bola xulqining shakllanishiga bevosita ta'sir etuvchi ko'p qatlamli muhit bo'lgani uchun, uni alohida elementlar emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish muhim sanaladi.

Tizimli yondashuv quyidagilarni aniqlash imkonini berdi:
oilaviy munosabatlar tizimi (ota-ona-bola munosabatlari);
tarbiya jarayonidagi izchillik;
emotsional va kommunikativ aloqalar;
ijtimoiy va raqamli ta'sirlarning oilaviy tizimga integratsiyasi.

4. Umumlashtiruvchi yondashuv

Bu maqolada nazariy adabiyotlar va turli ilmiy qarashlar bir butun ko'rinishda umumlashtirildi.

Umumlashtirish jarayonida:
mavjud ilmiy g'oyalari;
oila pedagogikasidagi zamonaviy tamoyillar;
deviant xulqli bolalar bilan ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar
mualliflik xulosalari asosida qayta ishlab chiqildi.

Umumlashtiruvchi yondashuv maqolaning shaxsiyligini, yakuniy tavsiyalar esa amaliy yo'naltirilganligini ta'minladi.

5. Nazariy mulohaza va mantiqiy modellashtirish

Amaliy tadqiqot o'tkazilmaganligi sababli mualliflik tahlillari:
nazariy mulohazalar,
mantiqiy tahlil,
faraziy pedagogik vaziyatlar asosida shakllantirildi.

Bunda oila muhitidagi ehtimoliy pedagogik holatlar modellashtirilib, ular asosida strategik yondashuvlar chiqarildi.

Metodologiya bo'limining asosiy vazifasi maqolada keltirilgan xulosalar qanday asoslar va yondashuvlar orqali shakllanganini ko'rsatishdan iborat bo'lib, u oila pedagogikasida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasining nazariy tahliliga tayangan. Metodologiya

Ushbu maqolani tayyorlashda oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga oid pedagogik va psixologik qarashlarni nazariy jihatdan yoritish maqsad qilingan bo'lib, tadqiqotning metodologik asosi sifatida tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Maqola amaliy tadqiqotga emas, balki mavjud ilmiy qarashlarni fikran qayta ishlash va mualliflik xulosalarini shakllantirishga asoslangan.

1. Tahliliy yondashuv

Tahliliy yondashuv asosida deviant xulq haqidagi turli ilmiy manbalar, nazariy konsepsiyalar va pedagogik qarashlar mazmunan o'rganildi. Bu usul orqali:

deviant xulqning sabablari;

oilaning tarbiyaviy ta'siri;

pedagogik strategiyalar;

zamonaviy muammo va omillar

keng ko'lamda nazariy tahlil qilindi.

Tahliliy yondashuv, shuningdek, turli fanlar — psixologiya, pedagogika va sotsiologiya qarashlarini bir nuqtaga jamlashga yordam berdi.

2. Qiyosiy yondashuv

Deviant xulqning talqiniga oid turli ilmiy yondashuvlar o'zaro qiyoslab o'rganildi.

Qiyosiy yondashuv orqali:

biologik, psixologik, pedagogik va sotsiologik nazariyalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar;

turli tarbiya usullarining samaradorlik darajasi;

oilalarning muhiti ta'sirini iqtisodiy, raqamli yoki ijtimoiy omillar bilan solishtirish

mumkin bo'ldi.

Bu yondashuv muammo haqida kengroq, ko'p qirrali tasavvur shakllantirishga xizmat qildi.

3. Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv asosida oila tarbiyasi murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Oila — bola xulqining shakllanishiga bevosita ta'sir etuvchi ko'p qatlamli muhit bo'lgani uchun, uni alohida elementlar emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish muhim sanaladi.

Tizimli yondashuv quyidagilarni aniqlash imkonini berdi:

oilaviy munosabatlar tizimi (ota-ona-bola munosabatlari);

tarbiya jarayonidagi izchillik;

emotsional va kommunikativ aloqalar;

ijtimoiy va raqamli ta'sirlarning oilaviy tizimga integratsiyasi.

4. Umumlashtiruvchi yondashuv

Bu maqolada nazariy adabiyotlar va turli ilmiy qarashlar bir butun ko'rinishda umumlashtirildi.

Umumlashtirish jarayonida:

mavjud ilmiy g'oyalar;

oila pedagogikasidagi zamonaviy tamoyillar;

deviant xulqli bolalar bilan ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar

mualliflik xulosalari asosida qayta ishlab chiqildi.

Umumlashtiruvchi yondashuv maqolaning shaxsiyligini, yakuniy tavsiyalar esa amaliy yo'naltirilganligini ta'minladi.

5. Nazariy mulohaza va mantiqiy modellashtirish

Amaliy tadqiqot o'tkazilmaganligi sababli mualliflik tahlillari:

nazariy mulohazalar,

mantiqiy tahlil,

faraziy pedagogik vaziyatlar asosida shakllantirildi.

Bunda oila muhitidagi ehtimoliy pedagogik holatlar modellashtirilib, ular asosida strategik yondashuvlar chiqarildi.

Metodologiya bo'limining asosiy vazifasi maqolada keltirilgan xulosalar qanday asoslar va yondashuvlar orqali shakllanganini ko'rsatishdan iborat bo'lib, u oila pedagogikasida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasining nazariy tahliliga tayangan.

Natija va muhokama: Oila muhitida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasi ko'p qirrali, murakkab va tizimli yondashuvni talab qiladigan pedagogik jarayon ekanligi tahlillar orqali aniqlandi. Nazariy adabiyotlar, psixologik qarashlar va mualliflik umumlashmalari asosida quyidagi asosiy natijalar shakllandi.

1. Oilaviy muhit deviant xulqning shakllanishida hal qiluvchi omil

Tahlil davomida oilaviy muhit — bolaning xulq-atvori, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi uchun asosiy maydon bo'lib xizmat qilishi aniqlangan. Oilada yaratigan psixologik atmosfera deviant xulq ko'rinishlarining kuchayishi yoki kamayishida markaziy rol o'ynaydi.

Muhokama:

Agar oila ichida: nizolar ko'paysa, muloqot sust bo'lsa, ota-ona mehr-izzatni yetarli ko'rsatmasa, tarbiya talablarida izchillik bo'lmasa, bolaga haddan tashqari ozodlik yoki keskin nazorat berilsa, unda bolada agressivlik, itoatsizlik, yolg'onchilik, impulsiv xatti-harakatlar kabi deviant ko'rinishlar paydo bo'lish xavfi ortadi.

Demak, deviant xulq ko'pincha oiladagi tarbiyaviy muhitning qay darajada sog'lom yoki nosog'lomligiga bevosita bog'liq.

2. Izchil bo'lmagan tarbiya — eng kuchli xavf omillaridan biri

Ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlaridagi izchillikning buzilishi bolada qoidalarni anglashni qiyinlashtiradi.

Masalan:

Ba'zan ruxsat berib, ba'zan taqiqlash,

Bir ota-onaning "mumkin", ikkinchisining "mumkin emas" deyishi,

Mukofot va jazolarning o'ylamasdan qo'llanishi,

Natijada bola qaysi xulq ijobiy, qaysi biri salbiy ekanini farqlay olmaydi. Bu esa ularni impulsiv va me'yorlardan og'uvchi xatti-harakatlarga ko'proq moyil qiladi.

Muhokama:

Izchil tarbiya strategiyasi bo'lmasa, bola:

chegaralarni his qilmaydi,

qoidalarni o'zlashtira olmaydi,

mas'uliyatni tushunmaydi.

Shu sababli pedagogik adabiyotlarda izchillik deviant xulqning profilaktikasi sifatida qaraladi.

3. Oila ichidagi muloqot sifati deviant xulq darajasini belgilaydi

Tahlil shuni ko'rsatadiki, deviant xulqning eng ko'p uchraydigan sabablaridan yana biri — oilada muloqotning yetarli emasligi yoki salbiy xarakterga ega bo'lishidir.

Quyidagi holatlar xavf tug'diradi:

ota-onaning bolasini tinglamasligi;

his-tuyg'ularni inkor qilishi ("sen shunchaki erkalik qilyapsan", "shunaqa bo'laveradi");

bir xil buyruqlar, amrlar ko'rinishidagi muloqot;

bolani eshitishdan ko'ra jazoga urg'u berish.

Muhokama:

Aksincha, bola bilan samimiy, izchil, ochiq muloqot bo'lgan oilalarda:

deviant xulq kamroq uchraydi;

konfliktlar tez bartaraf etiladi;

bola o'zini qadrlangan his qiladi;

ota-ona-bola muloqoti ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Bu shuni anglatadiki, deviant xulqning oldini olishda kommunikativ madaniyat va emotsional savodxonlik katta ahamiyatga ega.

4. Zamonaviy raqamli muhit deviant xulqning yangi shakllarini kuchaytirmoqda

Adabiyotlar tahlili va mualliflik mulohazalari asosida raqamli muhit deviant xulqqa kuchli ta'sir qilishi aniqlangan. Ijtimoiy tarmoqlar, mobil o'yinlar, internetdagi agressiv kontent bolalarda:

impulsivlik,
zo'ravonlikka moyillik,
qoidabuzarlik,
virtual guruhlariga taqlid
kabi xatti-harakatlarni kuchaytirishi mumkin.

Muhokama:

Oilada raqamli tarbiya bo'lmasa, ya'ni:

ekran vaqti nazorat qilinmasa,
tarkibning xavfsizligi tekshirilmasa,
bolaga internet odobi o'rgatilmasa,
deviant xulq ko'rinishlari tezda kuchayadi.

Shu sababli ota-onalar o'z tarbiya strategiyalariga raqamli gigiena, internet odobi, onlayn xavfsizlik qoidalarini kiritishi lozim.

5. Emotsional barqarorlikka ega bo'lmagan bolalar deviant xulqqa ko'proq moyil

Psixologik nazariya asosida ma'lumki, emotsional barqarorlik yetishmovchiligi bolalarda stressga yuqori sezgirlikni keltirib chiqaradi.

Bu quyidagi xulq ko'rinishlariga olib kelishi mumkin:

tez g'azablanish,
agressiya,
o'zini boshqara olmaslik,
impulsiv qarorlar.

Muhokama:

Oila emotsional qo'llab-quvvatlashni kuchaytirsam, bola:

o'zini boshqarishni o'rganadi;

stressni yengish strategiyalarini shakllantiradi;

salbiy xulq o'rniga moslashuvchan xatti-harakatlarni tanlaydi.

Demak, deviant xulqni yumshatishda emotsional savodxonlik muhim strategiya hisoblanadi.

6. Ota-onaning pedagogik savodxonligi deviant xulqning oldini olishning asosiy mexanizmi

Tahlil davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri — ota-onaning pedagogik savodxonligi bola xulqi uchun hal qiluvchi omil ekanidir.

Agar ota-ona:

psixologik tushunchalardan xabardor bo'lsa,

zamonaviy tarbiya usullarini bilsa,

intizomni to'g'ri tashkil etsa,

muloqotning sog'lom shakllaridan foydalansa,

unda deviant xulqning oldini olish juda osonlashadi.

Muhokama:

Pedagogik savodxonlik — yagona omil emas, ammo eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillardan biridir.

7. Deviant xulqli bolalar bilan ishlash — profilaktik yondashuvga asoslanishi kerak

Pedagogik manbalarda ta'kidlanganidek, deviant xulqning oldini olish uni tuzatishdan ko'ra samaraliroq. Profilaktik yondashuv o'z ichiga quyidagilarni oladi:

erta yoshdan barqaror qoidalar tizimini yaratish;

ota-ona-bola o'rtasida muntazam muloqot;

sog'lom oilaviy an'analar;

ijobiy namunaviy xulq ko'rsatish;

ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish;

stressni boshqarish bo'yicha mashqlar.

Muhokama:

Bunday yondashuvlar yordamida deviant xulqning ko'plab shakllari shakllanmasdan turib oldi olinadi.

8. Korreksion yondashuvlar faqat oilaviy ishtirok bilan samarali

Deviant xulqli bolalar bilan maktab psixologi, tarbiyachi yoki mutaxassislar shug'ullansa ham, agar oila:

ishtirok etmasa,

uyda qarama-qarshi xatti-harakat ko'rsataversa,

o'zi tarbiyaviy xatolarning manbai bo'lsa,

korreksiya natijasi sust bo'ladi.

Muhokama:

Eng samarali yo'l — "oilaviy hamkorlik modeli" bo'lib, bu jarayonda:

ota-onalar psixolog bilan muntazam ishlaydi;

oilada korreksiya elementlari qo'llaniladi;

bolaga qo'llanayotgan strategiyalar izchil davom ettiriladi.

Bu yondashuv deviant xulqning eng og'ir turlarida ham natija beradi.

9. Natijalar umumiy tahlili

Yuqoridagi tahliliy xulosalar shuni ko'rsatadiki:

Deviant xulq — asosan oiladagi psixologik va pedagogik omillarga bog'liq.

Tarbiyaning izchil emasligi, muloqotning sustligi va emotsional qo'llab-quvvatlash yetishmasligi xulqni og'ishiga olib keladi.

Raqamli muhit ta'siri kuchaygani sayin ota-onalar nazorati va pedagogik yondashuvlari yanada muhim bo'lmoqda.

Profilaktik yondashuv eng samarali mexanizm hisoblanadi.

Xulosa va takliflar: Oila muhitida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasi nazariy tahlillar asosida o'rganilar ekan, birinchi navbatda oila bola shaxsiyatining

shakllanishida asosiy omil ekani yana bir bor tasdiqlandi. Oiladagi emotsional muhit, muloqot sifati, tarbiya strategiyasining izchilligi, ota-onalarning pedagogik savodxonligi va raqamli muhit bilan munosabati — barchasi deviant xulqning paydo bo'lishi, kuchayishi yoki aksincha barqaror kamayishiga ta'sir etuvchi omillar hisoblanadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, deviant xulqning aksariyat shakllari oilaviy tarbiya jarayonidagi kamchiliklar bilan bevosita bog'liq. Ota-onalar tomonidan qo'llanilayotgan haddan tashqari qattiqqo'l yoki aksincha ortiqcha erkinlikka asoslangan tarbiya, muloqotning yetishmasligi, konfliktli muhit, raqamli nazoratning sustligi bolada me'yorlardan og'ishgan xulq shakllarining paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Biroq tahlil shuni ko'rsatadiki, oila tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan tarbiyaviy strategiya deyarli har qanday deviant xulqni yumshatish yoki bartaraf etishga yordam berishi mumkin. Bunda profilaktik yondashuv, muloqot madaniyati va emotsional qo'llab-quvvatlash asosiy o'rin tutadi. Ota-onalar, pedagoglar va psixologlar o'rtasidagi hamkorlik esa eng samarali korreksion natijalarni beradi.

Takliflar

1. Ota-onalar uchun pedagogik savodxonlik dasturlarini kuchaytirish

Ota-onalarga zamonaviy tarbiya usullari, deviant xulqning psixologik asoslari va uning oldini olish strategiyalarini o'rgatuvchi trening va seminarlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Maktab va mahalla darajasida "Ota-onalar pedagogik maktabi" loyihalarini joriy etish muhim samaralar beradi.

2. Oilada izchil tarbiya tamoyillarini shakllantirish

Har ikkala ota-ona bolaga qo'yiladigan talab va qoidalarda bir xil pozitsiyada bo'lishi lozim.

Mukofot va jazoni o'ylamasdan qo'llash o'rniga, tarbiyaviy izohli tushuntirishlar berilishi tavsiya etiladi.

3. Ota-ona va bola o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish

Har kuni kamida bir necha daqiqa davomida bola bilan samimiy suhbat qilish, uning his-tuyg'ularini eshitish, qadrlash va tushunish deviant xulqning kamayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Buyruq va tanbehlar o'rniga dialogga asoslangan muloqot texnikalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

4. Raqamli tarbiya bo'yicha aniq qoidalar ishlab chiqish

Bolaning ekran vaqti yoshiga mos tarzda cheklanishi;

ijtimoiy tarmoqlardagi kontent ota-ona tomonidan tekshirilishi;

raqamli odob qoidalarini o'rgatish zarur.

Bu qoidalar deviant xulqning "raqamli ko'rinishlari" oldini olishga xizmat qiladi.

5. Oilada emotsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish

Ota-onalar bolaga stressni yengish usullarini o'rgatishi,

ijobiy xulqni tan olishi va rag'batlantirishi,

emotsional savodxonlik elementlarini tarbiya jarayoniga kiritishi tavsiya etiladi.

6. Mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash

Agar deviant xulq jiddiy tus olsa, oila maktab psixologi, pedagog va kerak bo'lsa klinik psixolog bilan muntazam hamkorlikda ishlashi kerak.

Korreksion reja faqat mutaxassislar va oila hamkorligida samarali natija beradi.

7. Bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish

Jamoaviy o'yinlar, sport to'garaklari, klub va loyihalarda ishtirok etish bolada ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Ijtimoiy kompetensiya yuqori bo'lgan bolalarda deviant xulqning paydo bo'lishi ehtimoli past bo'ladi.

Umumiy xulosa

Oila tarbiyasi to'g'ri yo'naltirilsa, muloqot madaniyati shakllantirilsa, raqamli nazorat ta'minlansa va emotsional qo'llab-quvvatlash kuchaysa, deviant xulqli bolalar

bilan ishlash jarayoni sezilarli darajada yengillashadi. Eng asosiysi — har bir bola individual bo‘lib, unga mos yondashuv, izchil tarbiya va mehr talab etadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Karimova, V. (2019). Oila psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.

Yo‘ldoshev, J., & Usmonov, S. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Tafakkur nashriyoti.

Jabborov, I. (2021). Oila tarbiyasida kommunikativ yondashuvning ahamiyati. Oliy ta’lim muammolari jurnali, 4(2), 55–61.

Bekmurodova, M. (2022). Deviant xulqning psixologik omillari. Psixologiya va ijtimoiy hayot, 1(3), 33–40.

Baqoyev, A. (2018). Pedagogik konfliktologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. *Moral Behavior and Development*, 1, 45–103.

Bronfenbrenner, U. (2005). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Rogers, C. (1969). *Freedom to Learn*. Columbus: Charles Merrill Publishing.

Patterson, G. R. (1982). *Coercive Family Process*. Eugene: Castalia Publishing.

Feldman, R. S. (2017). *Understanding Psychology* (14th ed.). New York: McGraw-Hill Education.

OECD. (2020). *Digital Education Outlook*. Paris: OECD Publishing.

Turdieva, N. (2023). Raqamli muhitda bolalarning xulq-atvori: xavf va imkoniyatlar. *Ta’lim va taraqqiyot*, 2(1), 72–79.

Mahmudov, A. (2020). Ota-onalar savodxonligining tarbiya sifatiga ta’siri. *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 5(4), 88–95.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.